

УДК 338

*І.М.Калінчик,
науковий співробітник, ННЦ «Інститут землеробства УААН»*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО МЕТИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

В статті досліджено динамічні зміни в країнах світу кількості населення, земельних угідь, питної води, споживання основних продуктів харчування тощо. Показано, що Україна разом з Росією та Аргентиною в розрахунку на жителя мають найвищу забезпеченість земельними ресурсами і в перспективі будуть потенційно найбільшими експортерами продуктів харчування в країни з низьким рівнем землезабезпеченості.

Постановка проблеми. В аграрному секторі наслідком глобалізації економіки світу, основною рушійною силою якої є зростаючі обсяги міжнародної торгівлі, транснаціональні компанії, стало зростання доходів населення, надходження прямих іноземних інвестицій та ефективне використання ресурсів – землі, робочої сили, капіталу, питної води, мінеральних добрив тощо. Але не всі країни є учасниками цих процесів і не всі можуть користуватись їх позитивними наслідками. Відсталі в економічному відношенні країни, окрім міграції людей до розвинених країн, швидше за все можуть втратити елементи національного суверенітету або ж змушені пристосовуватись до існуючих реалій – чітких вимог глобальних ринків з їх жорстокою конкуренцією. І як справедливо відзначають наші вчені-економісти – глобальна перебудова світового економічного порядку в напрямі створення єдиного економічного простору «фактично стоїть як казковий герой перед каменем, на якому поки-що, на жаль, нічого конкретно не написано – чого очікує людство внаслідок реалізації тих процесів глобалізації, що вже набрали майже незворотну силу»[1, С.52].

Аграрний сектор країн світу в цілому динамічно розвивається. Україна після затижною реформи й подрібнення землі на частки (паї) втратила свій виробничий потенціал. І не тільки скорочення виробництва та втрата основних засобів (включючи поголів'я тварин) є негативним наслідком реформ з нескінченною кількістю разів їх прискорення, а втрата ринків збуту та наростання обсягів імпорту багатьох видів продовольства. Більш за все Україна повинна мати свою чітку стратегічну мету щодо відновлення товарних сільськогосподарських підприємств, їх розвитку та обов'язкового входження на зарубіжні ринки збуту з урахуванням природно-кліматичного та соціально-економічного потенціалів.

В свою чергу вчені стратегічну мету визначають як орієнтир діяльності суб'єкта, сенс його розвитку, яка є надсистемною характеристикою і може передбачати значну структурну модифікацію суб'єкта. Тоді як стратегія (або стратегічні напрями, які деталізують мету) – це система заходів, що направлені на досягнення мети через здійснення ефективної організації виробництва в масштабі країни [2, С.14].

Це такі загальні визначення самої мети та стратегії її досягнення. Проте успіх будь-якого організаційно-економічного або інституційного заходу залежить не від теоретичного визначення дефініцій, а саме від точно визначеної мети аграрного сектору в національній економічній системі, що знаходиться в оточенні глобальної економіки. Це тим більше важливо, що в Україні обмежені інвестиційні ресурси, які необхідні в першу чергу не тільки для відновлення втраченого потенціалу АПК і його розвитку в конкурентному середовищі, а й найбільш ефективного їх використання в галузях, які дадуть мультиплікативний поштовх до розвитку інших галузей.

І хоч сільське господарство одержує державну фінансову підтримку у вигляді дотацій, проте з року в рік матеріально-технічна база аграрного сектору економіки скорочується, а її зношеність досягає 60-80 %. На корумпованому ланцюгу до безпосереднього товаровиробника в ручному режимі державні дотації майже не надходять. Цьому сприяє, в першу чергу, комерційна таємниця в українському виконання і відповідно відсутність моніторингу затрат виробництва та руху продукції і фінансових коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За всі роки реформування АПК України до головної мети аграрної політики України відносили розбудову конкурентоспроможного аграрного сектора економіки шляхом створення умов для прискореного формування ефективного господаря-власника [3, С. 36-37], забезпечення продовольчої безпеки країни шляхом організації економічно ефективного агропромислового виробництва із застосуванням новітніх біологічних та генних технологій створення конкурентоспроможних сортів (гібридів) рослин і порід тварин тощо [4, С.54-55]. Найбільш вдало в основу формування стратегічних і тактичних настанов щодо розвитку АПК запропоновано покласти функцію насиченості внутрішнього ринку якісною і доступною за цінами продовольчою продукцією, а експорт буде виконувати роль його стабілізатора [5, С.64]. Іноземні радники спільно з вітчизняними прийшли до висновку, що основною метою політики розвитку українського аграрного сектора і села є переорієнтація сільської економіки від високого рівня зайнятості до нижчого рівня зайнятості в сільському господарстві [6, С.10-11], що ми і досягли.

Як відмітив член-кореспондент РАН В. І. Маєвський, що реформи розвернулися в Росії взагалі без якої-небудь осмисленої стратегії [7, С.26]. В Україні є великі загрози щодо забезпечення продовольчої безпеки держави, особливо в умовах відсутності чітких стратегічних орієнтирів розвитку вітчизняної агросфери і механізмів

їх неухильного дотримання [8, С.104]. Відмічається вченими також недостатнє наукове забезпечення процесу реформування, що привело до примітивізму, руйнування системи народногосподарського планування замість якісної її зміни й адаптації до ринкових умов [9, С.18].

В матеріалах «Порядку денного на XXI століття», затвердженого в Ріо-де-Жанейро главами держав і урядів, записано, що Уряди повинні затвердити національну стратегію сталого розвитку, цілями якої повинні бути відповідальний економічний розвиток і одночасний захист ресурсної бази й навколишнього середовища з урахуванням інтересів майбутніх поколінь [10, С.25]. Тільки за ознаками порушення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств та знищенням поголів'я тварин можна констатувати, що ресурсну базу АПК ніхто не збирався захищати, а відповідно мета аграрної політики України була визначена у вигляді побажань, а не програмних документів.

Метою даного дослідження є аналіз ресурсних потенціалів основних країн світу і визначення стратегічного місця України в глобальній економіці. Залежно від цього Україна може сформулювати свою стратегічну мету з відповідною структурною перебудовою економіки та оптимізацією посівних площ, рівня зайнятості населення та соціальним розвитком села.

Вклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Щоб визначити стратегічне місце України в умовах глобалізації, необхідно зіставити її аграрний потенціал по відношенню до світового та окремих найбільш потужних країн за земельними та людськими ресурсами.

За прогнозами ФАО у 2050 р. кількість населення на земній кулі перевищить 9 млрд. чоловік або зросте майже на 50 % порівняно із 2000 р. Внаслідок цього на 32,3 % скоротиться площа ріллі в розрахунку на 1 жителя планети і буде складати в середньому всього 0,154 га (табл. 1).

Проте основні зміни будуть мати місце в структурі країн за землезабезпеченістю. Якщо у 2000 р. в групі країн, у яких припадає менше 0,1 га ріллі на жителя, проживало всього 938 млн. чол. (15 % населення планети), то за прогнозами у 2050 р. – буде більше 6 млрд. чол. (67 %) або зросте більше як у 6 разів. Тоді як в групі із забезпеченістю орною землею більше 0,6 га за період, що аналізується, кількість населення скоротиться майже у 2 рази. Тобто, уже в найближчому майбутньому 2/3 населення планети будуть мати великий дефіцит продовольства із-за низької землезабезпеченості, яка є нижчою від критичної межі.

Таблиця 1. Групи країн за показниками фактичної та прогнозної землезабезпеченості за 2000 і 2050 роки

Показники	Роки							
	2000				2050			
	Групи країн за рівнем забезпеченості ріллею, га							
	до 0,1	0,1-0,6	більше 0,6	всього	До 0,1	0,1-0,6	більше 0,6	всього
Кількість країн в групі	69	141	13	223	130	79	14	223
Структура, %	30,9	63,2	5,8	100	58,3	35,4	6,3	100
Кількість населення, млн. чол.	938	4567	611	6116	6146	2696	318	9161
Структура, %	15,3	74,7	10,0	100	67,1	29,4	3,5	100
Площа ріллі, млн. га	62	837	499	1398	486	616	309	1411
Структура, %	4,4	59,9	35,7	100	34,4	43,6	21,9	100
Припадає ріллі на 1 жителя, га	0,066	0,183	0,816	0,229	0,079	0,228	0,972	0,154
Площа сільськогосподарських угідь, млн. га	154	3224	1582	4960	1682	2136	1137	4955
Структура, %	3,1	65,0	31,9	100	34,0	43,1	22,9	100
Питома вага ріллі, %	40,3	26,0	31,5	28,2	28,9	28,8	27,2	28,5
Припадає сільськогосподарських угідь на 1 жителя, га	0,164	0,706	2,589	0,811	0,274	0,792	3,571	0,541

* Розраховано за прогнозними даними ФАО

І якщо теоретично площа ріллі у світі можна розширити на 40 % або на 2 млрд. га, освоєння яких потребує значних інвестиційних заходів, то з іншого боку зараз із-за технократичного варіанту розвитку сільського господарства (застосування зрошення, мінеральних добрив, пестицидів тощо) спостерігається деградація сільськогосподарських земель на площі близько 2 млрд. га орних і пасовищних угідь. В основному до таких країн відносяться країни Азії з дефіцитом земельних угідь – Китаю, Індії, Пакистану тощо. В цих країнах зосереджена переважна більшість поливних земель: в Індії – 50,1 млн га (29% посівних площ), у Китаї – 49,8 млн га (52%), Пакистані – 17,2 млн га (80% посівних площ). Подальший зростання площ зрошувальних земель гальмується нестачею води. Одночасно на даний момент дефіцит прісної води в Індії становить 104 млрд м³, у Китаї – 30 млрд м³ [11, С.37]. За іншими оцінками в цілому у середині 90-х років дефіцит прісної води за рік у світі становив більше 160 млн. км³, у тому числі більш 100 – у Китаї, 30 – в Індії, 14 – у США, 10 км³ – у Північній Африці. За прогнозами до 2050 р попит на прісну воду зростатиме швидше, ніж чисельність населення [12].

Генеральний директор продовольчого агентства ООН (ФАО) Жак Діуф (Jacques Diouf) в доповіді на форумі: «Як нагодувати світ у 2050 р.», заявив, що можлива зміна клімату може зменшити потенційний обсяг виробництва продовольства в Африці на 30 % й в Азії – на 21 % [13]. Як бачимо, окремі країни світу мають ресурсне обмеження (землі, прісної води, а деяка частина – доходів) і тому можуть повністю забезпечити свої потреби у продовольстві за рахунок його додаткового імпорту. В країнах із низьким і середнім рівнем забезпеченості землею зростає попит на сільськогосподарську техніку, мінеральні добрива й додатково освоюються занедбані землі, що до цього пустували. Країни, що мають вище середнього забезпеченість земельними, водними та людськими ресурсами в сприятливих природно-кліматичних умовах мають всі підстави щорічно збільшувати свою присутність на світових ринках. І хоч, наприклад, у світі темпи зростання виробництва основних продуктів харчування та фуражу (молока, м'яса, зерна тощо) до 2050 р. будуть перевищувати темпи зростання населення планети, але їх дефіцит буде збільшуватись.

Додатковими причинами цього буде зростання доходів населення і різна стартова структура споживання продуктів харчування. Так, в окремих країнах має місце низьке споживання окремих видів. Так, масла вершкового згідно даних OECD-FAO Fgricultural Outlook 2009-2018 споживання масла вершкового у 2009 р. складало 1,5 кг в середньому у світі, в тому числі 7,4 – в Новій Зеландії, 4,5 – в Росії, 4,1 – в ЕС-27, Пакистані – 3,7, Індії – 3,4, в Китаї – 0,13 кг, тоді як твердих сирів

майже 3 кг – у світі, 17,2 – в ЕС-27, майже 15 – у США, більше 10 – в Австралії, 0,15 – в Китаї, 0,01 – в Пакистані. В Африці масла вершкового і твердих сирів практично не споживають [14]. Проте в країнах, що розвиваються хоч і низький рівень споживання молочних продуктів, але темпи росту їх високі, особливо в Індії, Пакистані, Китаї і Близькому Сході, де самозабезпечення невисоке. Так, в Китаї приріст виробництва молока склав 8-10 %, а в попереднє десятиліття – майже 20% [15]. На думку мультинаціональної новозеландської корпорації Fonterra молочний ринок Китаю до 2020 р. стане найбільшим у світі, випередивши по цьому показникові Індію [16]. Нагадаємо, що Індія у 2008 р. виробляла на 1 жителя по 92 кг молока за рік, тоді як Китай – всього 30 кг (у світі – 103 кг).

Аналогічна проблема щодо виробництва та споживання м'яса і зерна для продовольства та фуражу в країнах з дефіцитом земельних і водних ресурсів. Так, в середньому по 150-400 кг м'яса на 1 жителя виробляють менше 10 країн, в тому числі Австралія, Бельгія, Данія, Ірландія, Нідерланди, Нова Зеландія, Уругвай; по 100-150 кг – 7 країн (Аргентина, Австрія, Бразилія, Канада, Кіпр, Іспанія, США); 50-100 кг – 28 країн, з них Білорусь, Китай, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ісландія, Ізраїль, Італія, Казахстан, Монголія, Польща, Португалія, Папуа Нова Гвінея тощо. Інші країни виробляють менше 50 кг м'яса на людину (Пакистан – 13,7 кг, Індія – 5,8, Бангладеш – 3,7, Україна – 41,4, Японія – 24,7 кг тощо).

Наприклад, Китай нарощує експорт свинини і одночасно є найбільшим імпортером зерна. За оцінками фахівців до 2030 р. потреба в зерні в цій країні складе 640 млн т, що обумовить щорічний імпорт тільки зерна на рівні 140-160 млн т [17, С.559]. Дефіцит яловичини, наприклад, оцінюється фахівцями в розмірі 20 % з одночасним зростанням світових оптових цін. В найбільших постачальників яловичини Бразилії й Аргентині також ростуть доходи населення, що стало більш ефективно вирощувати тварин для задоволення потреб внутрішнього ринку [18].

За умови зростаючої потреби в продуктах харчування країни із високою землезабезпеченістю мають всі об'єктивні підстави до прискореного розвитку сільського господарства або ж світова спільнота змусить їх до ефективного використання земельних ресурсів. В протилежному випадку ООН різними юридичними заходами з метою вирішення соціальних проблем матиме можливість організувати ефективне сільськогосподарське виробництво або ж перенаселені країни зможуть викупити або взяти в оренду землю в країнах, де вона пустує або ж використовується не ефективно. Останній варіант є крайнім в розвитку країн з високою землезабезпеченістю, але він може бути невідворотнім, якщо на основі системних розрахунків не розробити і прийняти до реалізації стратегії розвитку аграрного сектора економіки та сільських територій, які задовольняли б продовольчі інтереси інших країн. Роль держави як у розробці стратегії розвитку та її реалізації є неперевершеною.

За даними авторитетної організації – ООН в Україні населення за період 2000-2050 рр. скоротиться на 28,3 % і буде складати всього 35 млн. чоловік (55 місце за кількістю населення серед всіх країн світу, тоді як у 2000 р. – 24 місце), проте на 1 жителя буде припадати 0,93 га ріллі. В цілому у групі країн з високою землезабезпеченістю тільки в Аргентині, Молдавії, Україні та Росії поряд із сприятливими кліматичними умовами знаходяться землі високої якості (188 млн. га ріллі або 61 % у групі), а в таких країнах як Казахстан, Канада, Австралія – напівпустелі або умови Західного Сибіру Росії припадає 112 млн. га ріллі (36 % у групі). За величезного дефіциту водних ресурсів країни, що мають високу землезабезпеченість і знаходяться в сприятливих кліматичних умовах, в найближчій перспективі будуть мати незаперечну конкурентну перевагу на світових продовольчих ринках.

Хто скористається природно-кліматичними і людськими ресурсами – Україна чи зарубіжні інвестори? Так, як в Україні, так і в Росії існують великі проблеми, наприклад, в молочній галузі із-за високої монополізації. На три компанії – Danone, Юнімилк, ВБД, у грошовій вираженні припадає до 61 % російського ринку, а інша частка (39 %) розподіляється між більш ніж 1800 молокозаводами [19]. Вони ж не тільки монополізували виробництво молока, а є також лідерами за кількістю імпортованої в РФ готової молочної продукції й компонентів для молочного виробництва. Як наслідок зростає ціновий диктат торгівлі над переробником і виробником [20]. В Україні великі компанії з іноземним капіталом практично завершили монополізацію ринку переробки молочної продукції. Приміром, французька група Lactalis (ТМ President) уже володіє Миколаївським молочним комбінатом, компанією «Біловіт-Умань» і Павлоградським молочним комбінатом (ТМ «Фанні») [21]. Вітчизняним молокозаводам уготована роль баз для перевалки й зберігання сировини тощо [22]. В умовах нерегульованого ринку та низької ефективності роботи Антимонопольного комітету відмічено вищий темп зростання цін в галузях із більш високою ступеню монополізації, ніж в галузях із низькою ступеню монополізації [23, С. 32].

І хто все-таки буде присутній на українському ринку в якості товаровиробника? Селяни чи бізнес-структури? Реформи проводяться до цього часу під лозунгом «Земля тим, хто на ній працює». Цей лозунг відповідає світовим вимогам критерію багатofункціональності села. Згідно концепції багатofункціональності сільського господарства, яка ствердилася до середини 90-х рр. ХХ в багатьох країнах світу, аграрна галузь не тільки виробляє необхідну сільськогосподарську продукцію, але й забезпечує цілий спектр суспільних благ, і в першу чергу життєздатності й розвитку сільських територій (розбудова соціальної інфраструктури сільської місцевості, відновлення сіл тощо). Окрім традиційного сільське господарство за теорією багатofункціональності повинні створюватись робочі місця для сільського населення, що забезпечить одночасно соціальний контроль держави над великими територіями.

Проте чим крупніше сільськогосподарське підприємство, тим більше воно спеціалізується на виробництві екстенсивних культур (в основному зернових) і відповідно в меншій мірі застосовує найману працю, що в свою чергу зменшує територіальне розосередження поселень в сільській місцевості й призводить до втрати соціального контролю над територією. Як відмічає академік РАСГН О.Петриков, формула « чим менше сільського господарства в країні, тим на більш високому щаблі розвитку воно перебуває» тепер не працює. Необхідно, як це має місце в розвинених країнах, щоб скорочення зайнятості в сільському господарстві відбувалось при дотриманні ряду неодмінних умов, а саме: росту продуктивності праці в секторі; недопущення високого сільського безробіття; скорочення частки імпортного продовольства на внутрішньому ринку; збереження сільської поселенської мережі і певного рівня щільності сільського населення. На жаль, у Росії ці умови не дотримуються, що має ряд негативних наслідків як для самого російського села, так і для суспільства в цілому [24, С.584-590]. Такі самі негативні явища спостерігаються і в Україні.

Зараз в Україні має місце реального запровадження протилежних лозунгів: «Хазяями землі повинні бути ті, хто змушує її працювати» [25]. Дуже добрий лозунг, але необхідно в кожному конкретному випадку враховувати політичну і соціально-економічну ситуацію. За умови прискореного паювання земель без створення кооперативів з обслуговування і реалізації продукції (включаючи експорт) єдиним результатом могло бути лише виникнення 3-5 кратного надлишку земель з відповідною відмовою селян від сільськогосподарської діяльності. Як наслідок, більше 90 % земельних паїв знаходяться в оренді бізнесових структур з інших галузей або ж землі заростають бур'янами та чагарниками.

Ні одна країна світу з ефективним зараз сільським господарством не прискорювала аграрних реформ. І тому, наприклад, в Новій Зеландії хоч і відносно невеликі ферми (90 га сільськогосподарських угідь і 250 корів), проте вони ще з початку минулого століття поєдналися у кооперативи (близько 300), що дало їм змогу на основі об'єднаних фінансових ресурсів створити власні переробні потужності, розбудували дистрибуцію, логістику, маркетинг. Із 30-х років минулого століття розпочався процес поєднання самих кооперативів. В останнє десятиріччя їх залишилося лише три [22]. Як наслідок, в Новій Зеландії більше 90 % молочної продукції

експортується [26].

Академік РАСГН І.Буздалов з приводу прискорення реформ в Росії відмітив, що безпрецедентний за масштабами і безконтрольний перерозподіл загальнонаціонального багатства задовольняє тільки невелику групу власників за безцінь придбаної власності й, очевидно, тих, хто не безкорисливо сприяв цьому придбанню [27, С.9]. В Україні доктор економічних наук Л.Молдаван дала всебічний аналіз процесам, що мають місце в АПК, й відмітила, що у нас власник земельної частки (паю), по суті, не має реальних можливостей стати підприємцем, як це має місце в західних країнах. На фермерях Заходу лежить функція «облаштованості національного будинку» й саме тому у них чисто комерційний капітал не допускають до землі. У США, наприклад, починаючи з 70-х років заборонено несільськогосподарським компаніям (продукти сільського господарства займають менше 70 % товарообігу) займатися сільськогосподарською діяльністю. Загальний висновок – прихід комерційного (особливо – іноземного) капіталу в Україну приведе до спустошення українського АПК [28]. Тобто, за умови продажу землі селянам вона не дістанеться.

Тут також виникає питання: чи потрібно в організаційно-економічному стані, який існує в Україні, запроваджувати ринок землі? З якою метою і для яких функцій держави це потрібно провести? Звернемося до фактів. В Україні в середньому споживається населенням менше норми м'яса – на 45-55 %, молока – на 35-40 % тощо. Проте ніхто не робить спроби вирішити проблему недоїдання значною часткою населення продуктів харчування. Якби було не так, то не планували б виробництва 80-100 млн. т зерна в основному для експорту (зараз щорічно експортуємо по 15-20 млн. т) замість використання його на корм худобі. Тоді могли вирішити не тільки проблему споживання продукції тваринництва, а й більш ефективного експорту – продукції тваринництва. Останнє є найбільш ефективним, так як окрім одержаного вищого доходу, вирішуються окремі складові проблеми багатифункціональності – зайнятість населення в сільській місцевості та його збагачення.

І якщо уявити, що ринок землі запроваджений, то скільки куплять селяни для ефективного виробництва? Нискілки. Немає у них коштів, щоб купити 1-10 тис. га ріллі. А купівля 1-15 га ріллі й господарювання на такій площі було збитковим ще за часів Царської Росії. Як покаже світовий досвід, основною тенденцією молочного виробництва зараз є укрупнення ферм, зниження загального поголів'я худоби за рахунок росту продуктивності корів. За визнанням вітчизняних експертів та успішних практиків молочна ферма на 100-200 корів економічно неефективна – немає можливості в промислових масштабах виробляти молоко високої якості з низькою собівартістю [29]. За умови механізованого виробництва сільськогосподарської продукції в підприємствах розміром 50-100 га, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, технологічні затрати до 8 разів більші, ніж в підприємствах розміром 3-5 тис. га [30], не говорячи про проблеми якості та конкурентоздатності. В тваринництві мінімальний розмір підприємства, за якого може бути ефективне скотарство, це 600 га ріллі, 200 корів і 450 голів молодняка великої рогатої худоби [31, С.23-28]. Ейфорія щодо розвитку агропромислових холдингів із площею ріллі в середньому 100-300 тис. га веде у глухий кут, так як хоч такі підприємства і збільшують виробництво продукції, проте повністю ігнорують соціальний розвиток села і його багатифункціональність. Як зауважує академік РАСГН О.Петриков, у кожному селі холдинг за визначенням не відкриєш, а тому необхідно враховувати багатифункціональність аграрної діяльності [24, С.584-590]. Але в РФ навіть згідно прогнозу до 2018 р. хоч і передбачене нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, проте ще великі обсяги буде займати імпорт. Так, імпорт свинини скоротиться до 130 тис. т, яловичини – до 480 і м'яса птиці – до 1100 тис. т [32]. А поки-що за два роки (2005-2007) реалізації проекту «Розвиток АПК», імпорт продовольства в Росії зріс майже в 1,5 рази, а кредиторська заборгованість підприємств – в 1,7 рази. Фактично галузь доведена до стану банкрутства. Досягнення ж окремих «маяків», зокрема, Клубу АГРО-300, є дзеркальним відбиттям загального соціально-економічного й морального неблагополуччя в державі [11, С.35]. Щоб швидше переломити ситуацію на продовольчому ринку пропонується і надалі формувати великі агропромислові холдинги [33, С.73]. Можливо що і так. Після імпортозаміщення й повного забезпечення населення продуктами харчування можна переходити і до концепції багатифункціональності. Правда, якщо за цей час не загостриться проблема соціального розвитку села. Однак, за оцінками міжнародних і російських наукових центрів, у найближчій перспективі саме аграрний сектор Росії стане одним з головних локомотивів економіки завдяки модернізації сільського господарства і його переходу на інноваційний шлях розвитку [32].

Ринок землі запроваджують країни в середовищі конкурентоздатності підприємств і державного регулювання доходів підприємств шляхом сприяння експорту продукції, стримування імпорту тощо. Селяни, що кинуті напризволяще, безперечно, що землю за безцінь продадуть. Практично в Україні йде (або ж завершується) процес формування тінгового ринку землі. Більшість підприємств за даними Інституту економічного прогнозування НАН України мають важкий фінансовий стан із-за монополізації великим трейдерським капіталом каналів просування продукції до кінцевого споживача, у результаті чого господарства одержують ціну на 20 % меншу, ніж фермер європейської країни, який реалізує продукцію через свій кооператив [34, С.139]. В Росії також в кінцевій ціні частка вартості, наприклад, сирого молока складає всього 42 %, тоді як в Канаді – 65% тощо [19]. Одночасно в Україні триватиме деградація села, що пов'язано з налаштованістю агроіндустріальної «еліти» і виразників її інтересів продовжувати встановлювати подальший контроль над великими площами сільськогосподарських угідь та нарощувати експорт зерна тощо. Внаслідок чого зменшуватиметься загальна зайнятість у сільській місцевості й триватиме деградація людського капіталу села [34, С.141]. Ця авторитетна наукова організація пропонує переорієнтувати задекларовану Державну цільову програму сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. на досягнення цілей людського розвитку: зниження бідності, забезпечення продуктивної зайнятості тощо. Для досягнення цієї мети пропонується зокрема підтримати об'єднання власників земельних ділянок в некомерційні організаційно-правові форми [34, С.143], встановити, що суб'єктом права, придбання земель сільськогосподарського призначення у приватну власність можуть бути лише сільські жителі (фізичні особи), обмежити розміри набуття сільськогосподарських угідь у приватну власність та визначити основні принципи ціноутворення на землі сільськогосподарського призначення тощо [34, С.146]. За нашими розрахунками й пропозиціями обмеження фізичних розмірів підприємств необхідно проводити шляхом запровадження податку по безробіттю, розмір якого залежить від щільності населення в регіоні і трудомісткості виробництва в конкретному підприємстві. За умови виробництва лише зерна (найнижча трудомісткість) податок найвищий, а за умови виробництва тваринницької продукції, ягід, плодів – податок найнижчий. Тоді займатись лише виробництвом зерна в регіонах з високою щільністю населення крупним підприємствам буде не вигідно. Запровадження більш інтенсивних виробництв з умовою ефективного управління змусить створювати підприємства менших розмірів (1-10 тис. га ріллі) і ніколи латифундій розміром 100-300 тис. га. Для кожної природно-кліматичної, соціально-економічної зони, спеціалізації підприємств тощо повинні бути встановлені оптимальні розміри підприємств, які і повинні бути враховані і підтримані державою при кооперуванні власників земельних часток (паїв).

Ми вважаємо, що стратегічною метою держави повинно бути досягнення максимального прибутку від сільськогосподарської діяльності з одночасним вирішенням проблем зайнятості сільського населення, його доходів, надходжень у бюджет та Пенсійний фонд, виплат по безробіттю, обсягів та напрямів інвестування АПК і популяційного розвитку населення. Таку мету можливо визначити лише за допомогою міжгалузевих балансів, що піддаються оптимізації за різними критеріями. В наступній статті ми покажемо таку розроблену нами методику і можливості щодо визначення мети держави щодо розвитку АПК. Після чого сформулюємо і стратегію – як досягти визначену мету. Поки що ми сформулювали мету узагальнено, яку конкретизуємо після серії оптимізаційних розрахунків на балансових моделях.

Висновки. Світові тенденції забезпеченості населення країн основними ресурсами показує, що продовольча проблема загострюється і до 2050 р. більше 2/3 населення світу буде мати менше 0,1 га ріллі в розрахунку на жителя. Одночасно зростання доходів населення в країнах, що розвиваються, збільшують попит на

сільськогосподарську продукцію. І тільки в незначній кількості країн, включаючи Україну, на жителя припадатиме більше 0,6 га ріллі (3,5 % населення володітиме 22 % всієї ріллі). Більше того, як справедливо відмічає О.В. Шубравська, в сучасних умовах глобалізації проблемою для багатьох країн світу стає не боротьба за ринки збуту продукції, а активізація пошуку джерел продовольчого забезпечення [8, С.104].

Тобто, Україна поряд з Росією та Аргентиною мають всі шанси зараз і ще більше в перспективі забезпечувати не тільки свої продовольчі потреби, а й експортувати значну частку своєї продукції в країни із низькою землезабезпеченістю – в основному країни Азії та близького Сходу. Залежно від того, яку ми зараз визначимо мету та приймемо державну стратегію розвитку АПК, залежить перспектива розвитку всієї України. Ігнорування при цьому концепції багатофункціонального розвитку села і подальша концентрація земель в обмеженій кількості бізнес-структур сприятиме створенню з України лише сировинного придатку в глобальній економіці.

Список використаних джерел

1. Білорус О.Г., Власов В.І. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 54 с.
2. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: НІСД, 2003. – 368 с. (Сер. Економічні стратегії; вип. 8).
3. Саблук П.Т. Стан економіки і реформ в агропромисловому комплексі України та завдання вчених економістів-аграрників. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 55 с.
4. Програма «Україна -2010». – К.: Кабінет Міністрів України, 1999. – 96 с.
5. Шубравська О. Ризики сталого розвитку АПК України в умовах глобалізації / Економіка України, №2 2007, с.62-68.
6. Меєрс В., Дем'яненко С., Джонсон Т., Зоря С. Зміна фокуса аграрної політики та розвитку села в Україні: висновки та перспективи для руху вперед: 36. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2005. – 172 с.
7. Маевский В. Долгосрочная стратегия начала ххї века: контуры и особенности / Экономист, № 1, 2000, с.26-33.
8. Шубравська О.В. Агропродовольчий сектор в умовах кризи: основні тенденції та виклики розвитку / Економіка і прогнозування, № 3, 2009, С. 99-110.
9. Ревенков А. Планирование в системе государственном регулировании экономики / Экономист, № 9, 2001, с.17-21.
10. Пилиев С., Цховребов Э. Возможности устойчивого развития / Экономист, № 4, 2001, с. 23-28. (С. 25).
11. Пшихачев С.М. Инновационный тип развития и модели сельского хозяйства / Роль инноваций в развитии агропромышленного комплекса. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, «Энциклопедия российских деревень». – 2008. – 733 с.
12. [Электронный ресурс]/ Рост производства и рост населения: что быстрее? - 2009. - Режим доступа: <http://old.polit.ru/printable/501733.html>, свободный.
13. [Электронный ресурс]/ ООН предсказывает дефицит продовольствия. – 2009. – Режим доступа: <http://www.product.ru/news.asp?ID=64922&RAZD=>, свободный.
14. [Электронный ресурс]. – 2009. – Режим доступа: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HIGH_AGLINK_2009, свободный.
15. [Электронный ресурс]/ Проблема молока неожиданно стала актуальной не только для России, но и для некоторых стран Европы. – 2009. – Режим доступа: / <http://www.gek.ru/articles/special/1/215.htm>, свободный.
16. [Электронный ресурс] / Варакса Е. Около 80% белорусской молочной продукции экспортируется в Россию. – 2009. – Режим доступа: / <http://www.belmarket.by/ru/77/170/5981/?tr1=93>, свободный.
17. Каменецкая О.В., Папцов А.Г. Проблемы регулирования сельского хозяйства Китая в условиях вступления страны в ВТО / Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, «Энциклопедия российских деревень». – 2005. – 664 с.
18. [Электронный ресурс]/ Специалисты оценивают современный дефицит говядины в 20 процентов. – 2009. – Режим доступа: <http://meatinfo.ru/news/read?id=221069>, свободный.
19. [Электронный ресурс]/ Акопян В. Фарминдустрия – хит сезона. – 2009. – Режим доступа: <http://www.gaap.ru/biblio/investment/private/018.asp>.
20. [Электронный ресурс]/ Гордеев оставил страну без молока. – 2009. – Режим доступа: <http://www.flb.ru/infoprint/42578.html>, свободный.
21. [Электронный ресурс]/ Сидорченко В. Украина без молока. – 2009. – Режим доступа: <http://skuns.info/stats/1189/>, свободный.
22. [Электронный ресурс]/ Уляницький Д. От сыра к молоку и обратно. – 2009. – Режим доступа: <http://www.expert.ua/articles/16/0/4720/>, свободный.
23. Гришаева Л.В. Экономические предпосылки государственного регулирования рыночных отношений в сельском хозяйстве / Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, «Энциклопедия российских деревень». – 2005. – 664 с.
24. Петриков А.В. Многофункциональность сельского хозяйства: теоретические и политические аспекты / Роль инноваций в развитии агропромышленного комплекса. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, «Энциклопедия российских деревень». – 2008. – 733 с.
25. [Электронный ресурс]/ Волошин О. Земля должна работать. – 2009. – Режим доступа: <http://www.expert.ua/articles/16/0/4720/>, свободный.
26. [Электронный ресурс]/ Гагарина А. Мировой молочный рынок: тенденции развития. – 2009. – Режим доступа: – <http://www.milkbranch.ru/publ/view/73.html/>, свободный.
27. Буздалов И.Н. Аграрный протекционизм как инструмент государственного регулирования сельского хозяйства в рыночных условиях / Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, «Энциклопедия российских деревень». – 2005. – 664 с.
28. Сандул Ю. Земля и воля. – Грани плюс № 20 (237), 31 мая-6 июня 2006.
29. [Электронный ресурс]/ Хоришко В. Время крупных форматов. – 2009. – Режим доступа: <http://www.expert.ua/articles/16/0/4720/>, свободный.
30. Калинчик Н.В. Экономическое обоснование минимальных по размерам сельскохозяйственных предприятий / Н.В.Калинчик, М.Б. Калинчик. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 266 с.
31. Калинчик М.В. Варіанти організації оптимальних за розмірами спеціалізованих сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції молочного скотарства / М.В.Калинчик, О.А. Петриченко. – Агросвіт, № 20, жовтень, 2009, с. 23-28.
32. [Электронный ресурс]/ Крылатых Э., Строчков С. Перспективы развития мирового сельского хозяйства до 2050 года: возможности, угрозы, приоритеты. – 2009. – Режим доступа: <http://agroobzor.ru/article/a-371.html>, свободный.
33. Грищенко М.П. Некоторые аспекты формирования агробизнеса на селе / Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова, «Энциклопедия российских деревень». – 2005. – 664 с.
34. Сільське господарство в забезпеченні економічного зростання // Новий курс: реформи в Україні 2010-2015 роки. Національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"